

Työn luonne alkoholin käytön osatekijänä

Marja-Liisa Honkasalo

Suomessa samoin kuin kaikissa teollisesti kehittyneissä länsimaissa on väestön alkoholin kulutus kasvanut koko sodanjälkeisen ajan (Bruun 1972), mutta erityisen voimakas kulutuksen kasvu on ollut 1960-luvulta lähtien (Bruun & al. 1975). Meillä tätä ilmiötä selvittävässä tutkimuksissa on alkoholin kulutuksen kasvun syyksi löydetty useimmiten samanaikaisesti tapahtunut voimakas yhteiskunnallinen rakennemuutos ja moraalिनormiston liberalisoituminen sekä erityisesti 1960-luvun lopulla uudistettu alkoholilainsäädäntö. Kaikilla näillä tekijöillä on epäilemättä vaikutuksensa yksilön ja yhteisön alkoholikäyttäytymiseen. Alkoholilainsäädännön uudistuksen seuraukset suomalaisten juomatavoissa on sitovasti osoitettu (Lainio 1974; Mäkelä & Österberg 1975; Ahlström-Laakso & Österberg 1976; Alkon vuosikirjat 1970—1976).

Alkoholin käyttö on nykyisellään saavuttanut Suomessa jo sellaisen asteen, että voi syystä sanoa sen seurausten muodostavan merkittävän kansanterveydellisen — ja kansantaloudellisen — ongelman. Runsaasta tai pitkään säännöllisesti jatkuvasta alkoholin käytöstä ovat seurauksena monet kasaantuvat somaattiset sairaudet, todennäköisyys joutua tavallista useammin väkivallan subjektiksi tai kohteeksi, itsemurhan tai myrkytyksen uhriksi tai ylipäätään kuolla keskimäärin muuta väestöä aikaisemmin (Bruun & al. 1975; Poikolainen 1975). Alkoholivaurioisten päivärahatapaukset kaksinkertaistuivat vuodesta 1968 vuoteen 1975 mennessä, samoin työkyvyttö-

myyseläkkeet vuosina 1971—1975 (Gustafsson 1977). Psykiatrisissa sairaaloissa alkoholipotilaiden määrä kymmenkertaistui kymmenvuotiskautena 1966—1975 (Achté & al. 1973), ja pelkästään alkoholipsykoosin takia hoidettavien potilaiden määrä kasvoi tuntuvasti vuosina 1971—1974 (Gustafsson 1977). Erityisesti alkoholipsykoosien määrän kasvu heijastaa kärkevästi ongelman vakavuutta, koska kysymyksessä on sairaus, jonka pitkän aikavälin kuntoutusennuste on edelleen todella huono (Achté & al. 1967).

Tämän päivän kohonneet sairastavuus- ja kuolleisuusluvut eivät kerro kuin osan alkoholiongelman laadusta ja laajuudesta, koska useimmat alkoholin käytön komplikaatiot ja somaattis-psykykkiset seuraukset tulevat ilmi usein vasta 10—15 vuoden säännöllisen käytön jälkeen. Lieenee odotettavissa, että jo nykyisellä alkoholinkulutustasolla — vaikkakaan se ei ole meillä yltänyt keski- ja eteläeurooppalaisen kulutuksen asteelle — vauriot saattavat koitua varsin vakaviksi, varsinkin kun ottaa huomioon nyt merkittävästi nuorempana aloitetun alkoholin käytön.

Alkoholin kulutusta ja siinä tapahtuvia muutoksia selvittävässä tutkimuksissa on hämmästyttävän niukasti ja yksipuolisesti tarkasteltu työn ja alkoholin käytön välistä suhdetta. Niissäkin tutkimuksissa, joissa on lähestytty tätä problematiikkaa tai paneuduttu siihen, on selittävä muutuja ollut yleensä alkoholi. On selvitetty sitä, miten alkoholi vaikuttaa työsuoritukseen, työtapaturmiin, työstäpoisso-oloihin jne. Sen sijaan tutkimuksia, joissa

olisi lähdetty oletuksesta, että työllä, sen ominaispiirteillä ja luonteella saattaisi olla vaikutusta alkoholin käyttöön, näyttää olevan hyvin vähän (esim. Pöyhönen 1977). Kirjallisuudesta löytyy viittauksia siitä, että autoteollisuuden liukuhihnatyöläiset käyttävät runsaasti alkoholia ja että ammattiin ja työhön liittyvät riskitekijät saattavat johtaa liialliseen alkoholin käyttöön (Work in America 1973). Edelleen on tunnettua, että liuotinaineiden parissa työskentelevien alkoholin käyttö saattaa olla runsasta.

Läntisissä teollisuusmaissa on kahden viime vuosikymmenen aikana tapahtunut voimakkaan yhteiskuntarakenteen muutoksen ohella myös murros tuotannollisen työn luonteessa. Tieteellis-teknisen kehityksen edetessä tuotanto on kulkemassa kohti automaatiota. Useilla tuotannonaloilla se on kuitenkin jäänyt tyypillisesti ns. puoliautomaation asteelle. Tämä merkitsee sitä, että ihmisestä on tuotannossa tullut koneen osa, materiaalin syöttäjä ja vastaanottaja; hän ei ole noussut tuotannon rinnalle sen valvontatehtäviin, kuten automaatio-olosuhteissa tapahtuu. Puoliautomaatio on johtanut kouluttamattoman työvoiman laajamittaiseen käyttöön, ja erityisesti naiset sekä läntisissä teollisuusmaissa, Suomea lukuun ottamatta, ns. vierastyövoima ovat joutuneet puolautomaation alojen tärkeimmäksi työvoimaksi.

Puoliautomaatiossa työlle on tyypillistä pitkälle kehittynyt osittuminen. Työ on usein järjestetty kokoonpanolinjan muotoon, ja työvaiheen kesto on tavallisimmin 1,0—1,5 minuuttia. Työn järjestäminen lyhytvaiheiseksi perustuu teollisuuden kustannussäästöihin, koska osittaminen mahdollistaa työvauhdin tuntuvan nopeuttamisen (Buffa 1973). Osittaminen suoritetaan yleensä työntutkimusmenetelmien avulla siten, että kokoonpanotyön työvaiheet koostuvat keskimäärin muutamasta työliikkeestä, lähinnä kahdeksan perusliikkeen yksinkertaisista yhdistelmistä. Tämän ohella puolautomaatiossa työlle on tyypillistä, että se on useimmiten koneen ohjaamaa, ns. pakko-

tahtista työtä.

Kun työtä luonnehtivat ositetut, lyhytjaksoiset ja toistuvat työvaiheet, kireä työtahti ja koneen suorittama ohjaus, on johdonmukaista, että näiden työn piirteiden aiheuttamat haitat heijastuvat työvoiman terveydentilassa (Rantala & Honkasalo 1976). Herkimpänä ja toisaalta yleisimmin osoitettavana ilmiönä ovat poissaolot ja vaihtuvuus, joista on tullut suoranainen epidemia puolautomaation aloilla. Näiden ilmiöiden takana ovat moninaiset psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin häiriöt, joita on runsaasti tutkittu lääketieteeseen, työfysiologian ja työpsykologian keinoin. Tähän mennessä on pystytty kansainvälisesti osoittamaan erityisesti ns. stressioireiden kasaantuminen kiivastahtista, yksitoikkoista työtä tekeviin työntekijäryhmiin.

Työprosessin ominaisuuksista aiheutuvan stressin ohella saattaa myös elämäntilanne näiden alojen työntekijöiden kohdalla olla niin hankala, että se sinänsä muodostuu ahdistuksen ja stressin lähteeksi. Teollisuuden naisista valtaosa tekee ansiotyötä taloudellisen välttämättömyyden vuoksi, ja näiden naisten paras realistinen elämänprognosi saattaa olla edes nykyisen epäinhimillisen työn säilyttäminen ja senkin vähäisen palkan saaminen, jota vaihetyöstä matalapalkka-aloilla maksetaan (esim. Polus 1976). Näillä työntekijöillä on jatkuva pelko työttömäksi joutumisesta, pakkolomautuksista, siitä ettei pysy mukana kiristyvässä työvauhdissa; nämä seikat osaltaan lisäävät työntekijöiden alttiutta mielen-terveyden häiriöille. Kummatkin seikat yhdessä, sekä työprosessin että koko elämäntilanteen luoma ahdistus, synnyttävät halun tehdä selvä ero pakkotyöksi koetun työn ja vapaa-ajan välillä.

Alkoholin tehtävästä ahdistuksen ja jännittyneisyyden laukaisijana on olemassa runsaasti tietoja sekä psykiatrisessa että sosiologisessa kirjallisuudessa. Lisäksi alkoholin katsotaan toimivan farmakologisesti psykorelaksantin tavoin; Suomessa esim. Klaus Mäkelä on todennut työväenluokan alkoholin käytön mo-

tiiviksi erityisesti sen käytön lääkkeenä psyykkiseen kireyteen ja somaattiseen rauhattomuuteen, mikä poikkesi muiden tutkittujen sosiaaliryhmien motiiveista (Mäkelä 1969). Samaan on viitannut aiemmin mm. Pekka Kuusi erityisesti sosiaalisen turvattomuuden osalta, johon hän lukee mm. epäsäännölliset työolot epävakaisine tuloineen (Kuusi 1952). Edellä mainitussa amerikkalaisessa komiteamietinnössä esitetään samoja näkökohtia ja todetaan, että "sellaiset työt, joissa työntekijä saa vähän palautetta suorittamistaan tehtävistä, näyttävät aiheuttavan senlaatuista ahdistuneisuutta, joka voi johtaa alkoholismiin tai pahentaa sitä" (Work in America 1973, s. 86). Samassa teoksessa viitataan erityisesti kokoonpanolinjojen työläisten mielenterveyden häiriöihin ja alkoholin liikakäyttöön sekä kokemuksiin, joita terveydenhuollon työntekijät ja tutkijat ovat saaneet työn luonteen ja alkoholin käytön välisestä suhteesta.

Vaikuttaisi siis siltä, että yksitoikkoi- sessa työssä ja erityisesti kokoonpanotehtävissä alkoholin käytölle voi syntyä kahtalainen funktio: toisaalta ahdistuksen ja stressin laukaisijan, toisaalta "sosiaalisen vapauttajan" rooli pakkotyöksi koetun työn jälkeisenä vapaa-aikana. Halutaan pitää vapaa-aika ehdottomasti omana ja kompensoida sitä itsetunnon loukkausta, jonka omien kykyjen ja edellytysten kanssa ristiriidassa oleva työ aiheuttaa.

Psykiatriset "alkoholistipersonallisuusteoriat" tarjoavat mielenkiintoisen näkökulman tarkastelun kohteena olevaan ongelmaan. Esim. H. Jonesin mukaan (1963) alkoholista pidetään neuroottisena, alemmuudentuntoisena henkilönä, joka juo, koska hän ei muutoin tunne selviävänsä sosiaalisessa kentässään. E. Pollmer (1965) korostaa tämän ohella mm. ahdistuneisuuden osuutta "alkoholistin persoonallisuudessa". V. Tähkän mukaan (1966) "alkoholistin persoonallisuudelle" on tyypillistä passiivisuus, vähäinen aloitteellisuus, omanarvontunteen puute ja taipumus eristäytymiseen. S.-L. Meren

suorittamissa Rorschah-kokeissa havaittiin "alkoholistin kokevan voimakkaan epäsuhtan olemassaolon toisaalta omaan arvoon ja asemaan kohdistuvien toiveiden ja toisaalta tosiasiallisen aseman ja kykyjen välillä" (Meri 1959, s. 92). Puuttumatta siihen, mikä itse asiassa on ollut näissä teorioissa syy, mikä seuraus, on todettava, että juuri liukuhihnateollisuuden työntekijöillä on tutkimuksissa saatu esille vastaavia "persoonallisuuden piirteitä" (Kornhauser 1965). Lukuisissa työpsykologisissa tutkimuksissa on löydetty näitä piirteitä, ja ne on tulkittu mielenterveyden häiriöiksi, joiden syynä on voitu pitää epätyytyttävää, koneen ohjaamaa, monotonista ja tarkoituksettomuuden tunteen antavaa työtä (esim. Fraser 1947; Gilbertova & Benes 1970; Gardell 1971; Kishida 1973; Aronsson 1974; Coburn 1975; Cooper & Marshall 1976).

Tästä tuskin voi tehdä sitä johtopäätöstä, että vaihetyöntekijät olisivat alkoholisteja tai että "alkoholistipersonallisuudet" olisivat valikoituneet vaihetyöhön. Tällaistakin tietysti saattaa tapahtua, ja erityisesti alkoholiongelmaisten "sosiaalinen putoaminen" vaihetyöhön on tunnettu ilmiö. Hedelmällisempää olisi etsiä valikoitumisen ohella jotain yhteistä tekijää, joka vaikuttaa siihen, että persoonallisuuden piirteet ja häiriöt ovat "alkoholistipersonallisuuksilla" ja toisaalta yhä useammilla kokoonpanolinjan työläisillä hätkähdyttävän samankaltaisia.

Oletusta työn ja alkoholin välisestä vuorovaikutussuhteesta tukevat edellä mainittujen — tosin niukkojen — tutkimustulosten ohella työntekijöiden itsensä antamat lausunnot reaktioistaan työhön. Problematiikka on tullut voimakkaana esille teollisuustyön, terveydenhuollon, päihdehuollon ja raittiustyön alalla toimivien työntekijöiden kanssa käymissäni keskusteluissa. Lisäksi tätä suhdetta on kuvattu kaunokirjallisuudessa ja työntekijöiden mielipiteitä dokumentoivissa haastatteluissa.

Mikäli tieteellisin tutkimustuloksin pystytään antamaan sitova näyttö kiivas- tahtisen, yksitoikkoisen työn, erityisesti

vaihetyön, ja alkoholin käytön välisestä vuorovaikutussuhteesta, kyettäisiin ehkä osaltaan löytämään "alkoholipolitiikasta irrallaan olevia yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka kasvattavat alkoholin kysyntää Suomessa" (Mäkelä & Österberg 1975, s. 106). Edelleen tutkimustuloksilla olisi arvoa myös työsuojelututkimuksen suuntaamiselle ja käytännön työsuojelutoimenpiteiden toteuttamiselle. Mikäli syy-yhteys on osoitettavissa, merkitys tulisi ulottumaan työsuojelua laajemmalle alueelle, tuotantoprosessin suunnittelun, ohjauksen ja järjestämisen ongelmiin. Eri-tyisen suuri näiden tulosten merkitys olisi kuitenkin alkoholihaittojen ennaltaehkäisyssä ja alkoholivauriopotilaiden ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisessä.

Kirjallisuus

Achté, K., Alanen, Y. O. & Tienari, P.: Psykiatria. WSOY, Porvoo 1973 (toinen painos)

Achté, K., Ginman, L. & Seppälä, K.: Alkoholipsykoosit Helsingissä vuosina 1930, 1950 ja 1960. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste no 26, Helsinki 1967

Ahlström-Laakso, S. & Österberg, E.: Alcohol policy and the consumption of alcohol beverages in Finland in 1951—1975. Bank of Finland Monthly Bulletin 50 (7): 20—28, 1976

Alkon vuosikirjat 1970—1976

Aronsson, G.: Arbetsbetingelser, arbetsupplevelse och psykosomatisk hälsa. En explorativ studie av två grupper sågverksarbetare. Psykologexamenarbete. Psykologiska Institutionen, Stockholms Universitet 1974

Bruun, K.: Alkoholi: käyttö, vaikutukset ja kontrolli. Tammi, Helsinki 1972

Bruun, K., Edwards, G., Lumio, M., Mäkelä, K., Pan, L., Popham, R. E., Room, R., Schmidt, W., Skog, O.-J., Sulkunen, P. & Österberg, E.: Alkoholipolitiikka —

kansanterveydellinen näkökulma. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja no 26, Forssa 1975

Buffa, E. S.: Modern production management. John Wiley & Sons, New York 1973 (neljäs painos)

Coburn, D.: Job-worker incongruence: consequences for health. Journal of Health and Social Behavior, Vol. 16 (2): 198—212, 1975

Cooper, C. L. & Marshall, J.: Occupational sources of stress: a review of the literature relating to coronary heart disease and mental ill health. Journal of Occupational Psychology, Vol. 49 (1): 11—28, 1976

Fraser, R.: The incidence of neurosis among factory workers. Report no 90. Industrial Health Board, HMSO 1947

Gardell, B.: Produktionsteknik och arbetsglädje. En socialpsykologisk studie av industriellt arbete. PA-rådet, Stockholm 1971

Gilbertova, S. & Benes, V.: Criteria on evaluation of monotony of work. International Journal of Production Research, Vol. 8 (4), 1970

Gustafsson, F.: Abortit vähentyneet — alkoholisairaudet lisääntyneet. Sosiaalivakuutus 15 (3): 80—85, 1977

Jones, H.: Alcoholic addiction. London 1963

Kishida, K.: Temporal change of subsidiary behavior in monotonous work. Journal of Human Ergology no 2, s. 75—89, 1973

Kornhauser, A.: Mental health of the industrial worker. A Detroit study. John Wiley & Sons, Inc., New York, London, Sydney 1965

Kuusi, P.: Väkiuomakysymys. Otava, Helsinki 1952

Lainio, E.: Alkoholijuomien kulutuksesta uuden alkoholilain aikana. Alkoholipolitiikka 39 (2): 44—51, 1974

Meri, S.-L.: Alkoholipsykologia. WSOY, Porvoo 1959

Mäkelä, K.: Helsinkiläismiesten alkoholinkäytön motiivit. Alkoholipolitiikka 34 (4): 179—184, 1969

Mäkelä, K. & Österberg, E.: Alkoholin kulutus ja alkoholipolitiikka Suomessa ja

Ruotsissa vuosina 1951—1973 I—II. *Alkoholipolitiikka* 40 (2 & 3): 53—60 & 99—108, 1975

Poikolainen, K.: Fatal alcohol poisonings in cultural context. Paper presented at the 21st International Institute on the Prevention and Treatment of Alcoholism, Helsinki, Finland, June 9—14, 1975. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies 86, Helsinki 1975

Pollmer, E.: *Alcoholic personalities*. Exposition Press, New York 1965

Polus, M.: *Naisten työllisyystutkimus*. Työvoimaministeriön suunnitteluosaston

työvoimapolitiittisia selvityksiä no 7, 1976

Pöyhönen, T.: *Bibliografia: Ihminen ja työ psykologian tutkimuskohteena*. Työterveyslaitos 1977

Rantala, M.-L. & Honkasalo, A.: *Työsuojelu. Työn voimaperäisyys*. Otakustantamo, Espoo 1976 (toinen painos)

Tähkä, V.: *The alcoholic personality*. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja no 13, Helsinki 1966

Work in America. Report of a special task force to the secretary of health, education and welfare. The MIT Press, Cambridge, Mass., USA 1973.

English summary

Marja-Liisa Honkasalo: Työn luonne alkoholin käytön osatekijänä (The character of work as a factor in alcohol consumption)

In the literature dealing with alcohol research the relationship between alcohol and work problems has been a current topic. It has, however, been typical of this research that alcohol has been adopted as the explanatory factor. It has mainly concentrated on those hazards alcohol causes to the "well-being" of the production process. It seems clear, however, that work and its nature play a remarkable role in the use of alcohol by workers. Especially on the assembly line with its high intensity of work it has been documented that stress caused by monotonous

work can promote drinking in an attempt to cope. These results are quite similar to those coming from English-speaking countries. The relationships between alcohol and work became particularly interesting when analyzing reasons for the increasingly heavy drinking habits among female workers. Women provide the main labor force on assembly lines and in other kinds of monotonous work in Western industrialized countries because of their poor qualification. There are naturally other reasons, but it is important that the connections between work, occupational stress and drinking habits are fully taken into account in research on alcohol problems of workers, and especially female workers.

Alkoholipolitiikka Vol. 43:143—147, 1978